ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Валентина Крижна,
головний науковий співробітник НДІ інтелектуальної власності НАПрН України

Сьогодні як міжнародне, так і національне законодавство більшості країн світу використовує термін «право інтелектуальної власності». Існує навіть Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) зі штаб-квартирою в м. Женеві (Швейцарія).

Відповідно до п. viii ст. 2 Конвенції про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, підписаної в Стокгольмі 14.07.1967 року та зміненої 02.10.1979 року, «інтелектуальна власність» охоплює права, що стосуються літературних, художніх і наукових творів; виконавчої діяльності артистів, звукозаписів, радіо- й телевізійних передач; винаходів у всіх сферах людської діяльності; наукових відкриттів; промислових зразків; товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень; захисту проти недобросовісної конкуренції, а також усіх інших прав, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах.

Вводячи термін «інтелектуальна власність», розуміли його певну умовність. Висловлювалися наміри в подальшому віднайти термін, який би більш точно відображав особливості результатів творчої діяльності. Однак, як досить часто це буває, те, що вважалося тимчасовим, залишилося на тривалий час і набуло значного поширення. Звісно, до цього часу лунає критика як власне терміна «інтелектуальна власність», так і механізмів надання прав на таку власність.

З огляду на це мета пропонованої статті — аналіз поняття та змісту прав інтелектуальної власності. При цьому слід провести порівняння повноважень власника речі та правоволодільця в сфері інтелектуальної власності. Хоча до цієї проблематики зверталися науковці [1–5], деякі питання залишилися за межами їхньої уваги.

Доцільно акцентувати увагу, що використання слова «власність» у терміні «інтелектуальна власність» зовсім не означає, що до розглядуваних відносин застосовуються положення законодавства про власність. Про це свідчить, зокрема, й та обставина, що Цивільний кодекс України від 16.01.2004 року (далі — ЦК України) окремо регулює право власності та право інтелектуальної власності. Так, книга третя ЦК України присвячена праву власності та іншим речовим правам, а книга четверта — праву інтелектуальної власності. Отже, поширення режиму права власності на результати творчої діяльності, а відповідно, й застосування норм про право власності до об'єктів інтелектуальної власності, неможливо.

Деяку плутанину в це питання свого часу вніс Закон України «Про власність» від 07.02.1991 року, який розділ VI присвятив праву інтелектуальної власності. Однак сьогодні цей нормативний акт уже втратив чинність, а тому цілком закономірно, що питання прав на об'єкти інтелектуаль-

ної власності вирішується лише відповідно до положень ЦК України та спеціального законодавства.

Відповідно до ч. 1 ст. 418 ЦК України, право інтелектуальної власності — це право особи на результати інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та іншим законом.

Однак власне факт використання в термінології «право інтелектуальної власності» слова «власність» на практиці деколи вводить в оману. Наприклад, трапляються спроби поширити на нематеріальні об'єкти правовий режим, установлений законом для права власності. Ще В. Дозорцев, розробляючи теорію «інтелектуальних прав», зазначав, що термін «інтелектуальна власність» є юридично недостатньо коректним, оскільки може створити враження про поширення на результати інтелектуальної діяльності та взагалі на нематеріальні об'єкти режиму, встановленого законом для права власності [2, 37].

Щоб уникнути подібних випадків Цивільний кодекс Російської Федерації (ЦК РФ) відмовився від терміна «право інтелектуальної власності», замінивши його терміном «інтелектуальні права». Термін «інтелектуальні права» охоплює всі види абсолютних прав на результати інтелектуальної діяльності й інші прирівняні до них результати, зокрема й засоби індивідуалізації [5, 30]. Як зазначають науковці, термін «інтелектуальні права» використовується в значенні, аналогічному використовуваному в міжнародних угодах терміну «права інтелектуальної власності» (наприклад, Угода ТРІПС), однак на відміну від останнього, дає замогу, уникнути асоціації з правом власності [3, 3].

Так, відповідно до ст. 1226 ЦК РФ, на результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації (результати інтелектуальної діяльності й засоби індивідуалізації) визнаються інтелектуальні права, що передбачають виключне право, яке є майновим правом, а у випадках, передбачених цим Кодексом, також особисті немайнові права й інші права (право слідування, право доступу тощо).

Звідси можна зробити висновок, що відповідно до ЦК РФ інтелектуальні права охоплюють три складових:

1) виключне право, що є майновим правом (виникає завжди);
2) особисті немайнові права;
3) інші права (право слідування, право доступу та ін.).

При цьому перший елемент є обов'язковим, а два інших виникають не завжди.

Доречно звернути увагу, що хоча ЦК РФ відмовився від терміна «право інтелектуальної власності», проте залишив термін «інтелектуальна власність». Як слушно зазначається в п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду Російської Федерації та Пленуму Вищого арбітражного суду Російської Федерації № 5/29 від 06.03.2009 року, терміном «інтелектуальна власність» охоплюються лише результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичних осіб, товарів, робіт, послуг і підприємств, але не права на них (ст. 1225 ЦК РФ).

Однак практика Російської Федерації свідчить, що власне подібні термінологічні заміни не лише не вирішують проблем з використанням, а й інколи породжують додаткові. Тож доцільно виважено підходити до відмови від наявних і введення нових правових термінів, особливо коли мова йде про правові категорії, усталені не лише в національній, а й у міжнародній практиці.

Наступним етапом аналізу є зміст використовуваної термінології. При цьому необхідно звернути увагу, що специфіка змісту права інтелектуальної власності полягає, по-перше, в двоєдиній структурі, що поєднує особисті немайнові права та майнові

права інтелектуальної власності; по-друге, в особливостях майнових прав інтелектуальної власності.

Що стосується двоєдиної структури, то, відповідно до ч. 2 ст. 418 ЦК України, право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається ЦК України та іншим законодавством.

Особистими немайновими правами інтелектуальної власності є:

1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності;
2) право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності;
3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (ст. 423 ЦК України).

Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності та, на відміну від майнових прав, не можуть відчужуватися (передаватися), а також охороняються безстроково.

Майновими правами інтелектуальної власності є:

1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;
3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;
4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (ст. 424 ЦК України).

Стосовно особливостей майнових прав інтелектуальної власності, зауважимо кілька моментів.

По-перше, у зв'язку з нематеріальним характером не існує обмеження кола осіб, які водночас можуть використовувати об'єкти права інтелектуальної власності. Досить вдалий приклад стосовно цього навів Б. Шоу: «Якщо у вас є яблуко і у мене є яблуко, і якщо ми обмінюємося цими яблуками, то у вас і в мене залишається по одному яблуку. А якщо у вас є ідея й у мене є ідея і ми обмінюємося ідеями, то у кожного з нас буде по дві ідеї».

По-друге, дія майнових права інтелектуальної власності обмежена в часі. Доречно звернути увагу, що строковість чинності прав зумовлена не тривалістю існування об'єкта (як це має місце стосовно прав власності), а закріпленим в державі строком, протягом якого держава визнає за особою юридичну монополію на певний об'єкт. Так, за загальним правилом, строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір спливає через 70 років, які відраховуються з 1 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього зі співавторів, який пережив інших співавторів, на винахід — 20 років, на корисну модель — 10 років, на промисловий зразок — 15 років від дати подання заявки в установленому законом порядку тощо.

По-третє, дія майнових права на результати творчої діяльності обмежена у просторі територією тієї держави, котра визнала ці результати об'єктами інтелектуальної власності. Винятки з цього правила можуть бути передбачені міжнародними угодами, як, наприклад, стосовно об'єктів авторського права.

По-четверте, законодавство передбачає випадки вільного використання об'єктів інтелектуальної власності. Наприклад, без згоди автора (іншої особи, що має авторське право), але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення, допускається використання цитат з опублікованих творів, відтворення з інформацій-

ною метою в газетах та інших періодичних виданнях, передавання в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів у обсязі, виправданому поставленою метою, тощо.

По-п'яте, необхідно проводити розмежування між правом інтелектуальної власності та правом власності на річ, які не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. І навпаки, перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 419 ЦК України).

Майнові права інтелектуальної власності та права власності істотно відрізняються за змістом. Відповідно до ч. 1 ст. 317 ЦК України «Зміст права власності», власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном.

Оскільки право володіння — це юридично забезпечена можливість власника фактично панувати над річчю, то, з огляду на нематеріальний характер об'єктів права інтелектуальної власності, таке повноваження відсутнє у сфері інтелектуальної власності.

Що ж стосується повноважень користування та розпорядження, то певною мірою вони характерні і для інтелектуальної власності, проте мають свою специфіку. Проаналізуємо складові майнових прав інтелектуальної власності.

Так, «право на використання об'єкта права інтелектуальної власності», зазначене як перша складова майнових прав інтелектуальної власності в ст. 424 ЦК України, є своєрідним аналогом повноваження користування у праві власності. Право користування — це юридично закріплена можливість власника використовувати корисні якості речі для себе, здобувати з цього користь, вигоду. У сфері інтелектуальної власності правоволоділець також отримує вигоди, проте юридичне наповнення терміна «право на використання об'єкта права інтелектуальної власності» залежить від того, про який об'єкт інтелектуальної власності йде мова, та розкривається у спеціальному законодавстві. Наприклад, відповідно до п. 2 ст. 20 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки», використанням промислового зразка визнається виготовлення виробу із застосуванням запатентованого промислового зразка, застосування такого виробу, пропонування для продажу, зокрема й через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) й інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого виробу в зазначених цілях.

Другою складовою майнових прав інтелектуальної власності законодавство називає «виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності» (ст. 424 ЦК України). Стосовно права власності законодавство прямо називає таке повноваження власника як право розпоряджання, тобто це юридично закріплена можливість власника самостійно вирішувати юридичну та фактичну долю речі. Якщо виходити з суті, то реалізація виключного права дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності є складовою повноваження розпоряджання. Однак не вичерпується лише цим, адже правоволоділець має й інші можливості розпорядитися своїми майновими правами інтелектуальної власності, наприклад, шляхом їх відчуження іншим особам чи відмовою від них (як активними діями, подавши заяву про припинення чинності прав, так і пасивними — несплата мита за підтримання чинності охоронного документа).

Третя складова майнових прав інтелектуальної власності — це «виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема й забороняти таке використання» (ст. 424 ЦК Украї-

ни). Фактично мова йде про захист права. Якщо проводити порівняння з правом власності, то власник також може захищати свої права, перешкоджаючи неправомірному користуванню своєю річчю, однак це не зазначається як окреме повноваження власника.

Ст. 424 ЦК України містить невичерпний перелік складових майнових прав інтелектуальної власності, тому що зазначаються «інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом». З огляду на те, що ця стаття прямо не зазначає повноваження розпорядження, то, на наш погляд, у цьому випадку мова йде про інші складові цього права, крім окремо названого виключного права дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності.

Отож, хоча права власності та права інтелектуальної власності мають абсолютний характер, формулювання в законодавстві повноважень відбувається по-різному. Так, повноваження власника закріплюються з позитивного боку, тобто закріплюються права особи володіти, користуватися та розпоряджатися річчю. Коли ж мова йде про правоволодільця майнових прав інтелектуальної власності, то формулювання відбувається як з позитивного боку (право на використання об'єкта права інтелектуальної власності та виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності), так і з негативного (виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема й забороняти таке використання).

Отже, потрібно виважено підходити до використання термінології, особливо коли мова йде про правові категорії, усталені не лише в національній, а й у міжнародній практиці.

Звісно, в межах проведеного аналізу не можна вирішити всі нагальні питання, а тому воно може слугувати підґрунтям для подальших досліджень. ♦

Список використаних джерел

1. *Белая книга: история и проблемы кодификации законодательства об интеллектуальной собственности : сб. документов, материалов и научных статей / под ред. д.ю.н. В. Н. Лопатина. — М. : Издание Совета Федерации, 2007. — 280 с.*
2. *Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации : сб. статей / В.А.Дозорцев ; Исслед. центр частного права. — М. : Статут, 2003. — 416 с.*
3. *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации части четвертой (постатейный) / отв. ред. к.ю.н. Л. А. Трахтенгерц. — М. : КОНТРАКТ, ИНФА-М, 2009 . — 812 с.*
4. *Новосельцев О. В. Проблемы кодификации интеллектуальной собственности / О. В. Новосельцев // Патенты и лицензии. — 2007. — № 9. — С. 7–11.*
5. *Рузакова О. А. Комментарий к части четвертой Гражданского кодекса Российской Федерации / О. А. Рузакова. — М. : Экзамен, 2007. — 766 с.*

Надійшла до редакції 05.12.2012 року